

Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun Apartheid Sonrası Güney Afrikasında Adaletin Tesisine Katkısı: Tamamlanmamış Bir İş

Paul van Zyl^{*†}

Hangi ülkede olursa olsun, bir hakikat komisyonunun “adaletin” yeniden tesisine ilişkin katkıları değerlendirmeye başlamadan evvel, önemli bir metodolojik çekincenin ifade edilmesi gerekir: Hakikat komisyonları, yaşanmış hak ihlallerinin mirası ile uğraşmayı ve haklara saygılı bir kültürün inşa edilmesini amaçlayan oldukça karmaşık ve tartışmalı süreçlere ancak kısmi bir katkıda bulunabilirler. Bu nedenle bir hakikat komisyonunun bu konudaki çalışmalarına ve hükümlerine başarı ya da başarısızlık atfederken çok dikkatli olmak gerekir. Hakikat komisyonlarının etkisi ve etkinliği elbette meşru bir araştırma konusudur, fakat böyle bir araştırmada değerlendirme kıstaslarının da gerçekçi bir şekilde belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda önemli olan hakikat komisyonları ile birlikte hükümetlere de sorumluluk atfetmektir. Adalet politikasının birçok yönünün uygulanması için gerekli güce sahip olan, dolayısıyla da son tahlilde sorumluluk sahibi olanlar, hükümetlerdir. Hakikat komisyonları hükümetlere harekete geçmeleri yönünde baskı yapabilirler; ya da, tam aksine, onlara harekete geçmemek için aradıkları bahaneyi sağlayabilirler, ancak “adaletin” yerine getirilmesi konusunda hesap vermek zorunda olan, yine de hükümetlerdir.

Bir diğer metodolojik güçlük ise adaletin tarifi ile ilgilidir. Adalet fazlasıyla kaygan bir kavramdır, bu nedenle de, bir hakikat komisyonunun adaletin yerine getirilmesine yaptığı katkıyı değerlendirmeden evvel, bu kavramın hiç değilse kabaca tarif edilmesi önemlidir. Bu makalede kullanılan adalet tarifi, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin (*Inter American Court For Human Rights*) *Velasquez Rodriguez*^[1] davasında verdiği bir dönüm noktası niteliğindeki kararında ifade bulan kavramsallaştırmaya dayanmaktadır. Mahkeme bu kararında, devletin, geçmişte ağır ve açık hak ihlalleri işlemiş olması durumunda, şu yükümlülükleri yerine getirmesi gerektiğine hükmetmiştir:

- 1) Mağdurların maruz kaldıkları ihlallere ilişkin hakikatin belirlenmesi amacıyla bir soruşturma yürütmek - ki ben buna, *mağdurlar için hakikat* diyeceğim.
- 2) İhlalleri gerçekleştiren failleri tespit etmeye yönelik bir soruşturma yürütmek - ki ben buna, *failler hakkındaki hakikat* diyeceğim.

^{*} [Paul van Zyl, “Unfinished Business: The Truth and Reconciliation Commission’s Contribution to Justice in Post-Apartheid South Africa,” in M. Cherif Bassiouni, ed., *Post Conflict Justice* (New York: Transnational Publishers, 2002), pp 745-760], makalesinin çevirisidir.

[†] Paul van Zyl, Güney Afrika’da Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’nun genel sekreteri ve Goldstone Komisyonu’nda araştırmacı, New York’ta ise Davis Polk & Wardwell hukuk firmasında da avukat olarak görev yaptı. Bu makalede dile getirilen görüşler yazara aittir. Yazar Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezinden program asistanı Bn. Kelli Muddell’e, araştırma konusunda verdiği son derece değerli ve titiz destekten ötürü teşekkür eder.

- 3) İhlallerden sorumlu olanları yargılamak - ki ben buna *yargılama* diyeceğim.
- 4) İnsan hakları ihlalden mağdur olanlara tazminat vermek ya da uğradıkları zararı telafi etmek - ki ben buna *tazminat* diyeceğim.
- 5) Hak ihlallerinin tekrarlanmaması için gerekli adımları atmak - ki ben buna *kurumsal reform* diyeceğim.

Amerikalılar arası Mahkeme'nin ağır ve açık hak ihlalleri karşısında devletin yükümlülüklerinin ne olduğuna ilişkin bu açıklaması "adaleti" oluşturan unsurları, bütünsel bir şekilde tarif etmektedir. Bu tarif bütünseldir, zira adaletin kovuşturmadan ibaret olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu tarifte, sadece failerin davranışlarına odaklanan dar adalet anlayışının ötesine geçilmekte ve mağdurların ihtiyaçları ile insan hakları ihlallerinin tekrarlanmaması için devlet kurumlarında yapılması gerekli reformları da kapsayan, daha geniş bir adalet anlayışı benimsenmektedir. Bu makale, Hakikat ve Adalet Komisyonunun (HUK) Apartheid sonrası Güney Afrika'sında bu adalet anlayışının yerine getirilmesine yaptığı katkıyı inceleyecektir.

Mağdurlar için Hakikat

Hem yazılı, hem de elektronik medya HUK'a yoğun bir ilgi gösterdi ve daha önce örneği görülmemiş ölçüde geniş bir yer verdi. Özellikle de deneyimlerini anlatan mağdurların ve sağ kalanların görüntüleri ve sesleri, birçok Güney Afrikalı'nın evlerinde görüldü ve duyuldu. Hiç kuşkusuz bunun, iki yıl boyunca, Güney Afrikalıların toplumsal ruh hali üzerinde çarpıcı bir etkisi oldu. Sadece bu bile HUK'un temel hedeflerinden birine ulaşılmasında önemli bir mesafe kat edilmesine yardımcı oldu. Bu hedef, Güney Afrika'da yaşanan ihtilaf, hangi taraftan olursa olsun, tüm mağdurların yaşadığı travmanın toplum önünde alenen tanınması ve kabul edilmesiydi.[\[2\]](#)

HUK görev süresi boyunca aşağı yukarı 24.000 İnsan Hakları ihlali mağdurunun şahitliğine başvurdu. Mağdurlar hikâyelerini, önemli bilgileri, kültürel değerlere ve psikolojik hassasiyetlere uygun bir şekilde almak için özel olarak eğitilmiş hakikat komisyonunu görevlilerine anlattılar. Bu ifade alma sürecine ilaveten, HUK ülkenin çeşitli yerlerinde bir dizi açık görüşme de düzenledi. Bu açık görüşmelerde aşağı yukarı 2000 kadar mağdura da hikâyelerini toplum önünde anlatma fırsatı verildi. Bu görüşmeler ulusal radyonun naklen yayınları, bölgesel ve ulusal gazetelerin günlük haberleri ve ulusal televizyonun günlük ve haftalık özetleri aracılığı ile medyada geniş bir yer buldu. HUK'un çalışmalarına büyük bir önem de atfedildi. Bu çalışmalar, Televizyonun gece bültenlerinde ilk haber olmanın yanı sıra, sık sık gazetelerin ilk sayfalarında da yer aldı. HUK'un çalışmalarını sürdürdüğü süre boyunca, medyaya erişimi olan bir kişinin, HUK'un çalışmalarından habersiz olması mümkün değildi. Güney Afrika'daki nispeten yüksek medya nüfuzu oranları düşünüldüğünde, Güney Afrika vatandaşlarının ezici bir çoğunluğunun HUK'un çalışmaları konusunda çok iyi bilgi sahibi olduklarını veya en azından, HUK'un çalışmalarından büyük ölçüde haberdar olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. HUK'un çalışmalarına ilişkin bu yaygın farkındalık, mağduriyetin doğasına ve insan hakları ihlallerinin bireyleri ve ailelerini nasıl etkilediğine ilişkin *toplumsal bir hakikatin* yerleşmesine katkı yaptı.

HUK'un çalışmaları ve hukmleri, Apartheid altında çekilen acılara ve ihlallere ilişkin hakikatin inkar edilmesi olanağını da çarpıcı bir Şekilde zayıflattı. Örneğin yüzlerce işkence mağdurunun Şahit olarak toplum önünde verdikleri ifadeleri dinledikten sonra HUK Şu hükme varabildi:

Komisyon, incelemekle görevli olduğu zaman dilimi boyunca, ağır fiziki ve/veya psikolojik acı verme ve eziyet ektirme Őeklindeki işkencenin, cezalandırma, korkutma ve bilgi ve/veya itiraf alma amacıyla, özellikle [Güney Afrika Polisi'nin] İ Güvenlik Birimi tarafından, ama münhasıran onunla sınırlı kalmamak kaydıyla, sistematik bir Şekilde kullanıldığı hükmüne vardı. [3]

Bu hükmün, ülkenin bir çok farklı yerinden, çok sayıda mağdurun, uzun bir sreye yayılmış olan ihlallere ilişkin olarak, Şahit sıfatıyla verdikleri ifadelerin nesnel bir analizine dayanması, onu inkr etmeyi neredeyse imkânsız hale getiriyordu. Bu, yıllar boyu söylenen resmi yalan ve çarpıtmaların altını oyup, Güney Afrika'daki mağdurların deneyimleri hakkındaki önemli toplumsal hakikatleri gclendirdi.

HUK, önündeki tüm delilleri gözden geçirdikten sonra, nihai raporunda Apartheid'in insanlığa karşı bir suç olduğu sonucuna vardı. [4] Bu hüküm özellikle önemliydi, zira münhasıran beyazlardan oluşan tüm hükümetler ve genel olarak beyaz topluluğu, Apartheid'in, ırkları birbirinden ayırarak, her birinin kendi bildiği Şekilde, kendi hızında gelişmesine olanak tanıyan ve bu sayede herkes için en iyi olanı maksimize etmeye çalışan, zararsız bir sosyal politika olduğu tezini savunmaya çalışmaktaydı. [5] İddia, Apartheid'in, sistemin içkin olarak adaletsiz, ahlak dışı ve baskıcı olduğunun farkedilmesinden dolayı değil, işlevsiz ve kullanışsız olması nedeniyle terk edildiğiydi. [6] Bu, bariz bir Şekilde, Apartheid'i formüle edip uygulayanları, iyi niyetli ve pragmatik kişiler olarak resmederek, onları ahlaken aklamaya yönelik bir çabaydı. Her gün st üste, devleti savunan ve destekleyen kişiler tarafından maruz bırakıldıkları korkunç hak ihlallerini ve katlanmak zorunda kaldıkları insanlık dışı eziyetleri anlatan mağdurların Őahitlikleri karşısında, Apartheid'in meziyetlerini savunanların, onun aslında zararsız bir politika olduğunu iddia etmeleri had safhada zorlaştı. Hatta denebilir ki, HUK'un Apartheid'in insanlığa karşı bir suç olduğuna ilişkin hükmü, siyah Güney Afrikalılar için uzun zamandır aşikr olan bir hakikati, hukuki bir dille ifade etmenin ötesinde bir anlam taşımıyordu. HUK, Apartheid altındaki insan hakları ihlalleri ile ilgili bir *toplumsal bir hakikati* yerleştirmenin yanı sıra, birçok mağdura da, uzun zamandır mahrum bırakıldıkları türden bir kabul edilme, tanınma ve onaylanma hissi verdi. HUK nnde Őahitlik yapan, ya da ifade veren mağdurlar, sempati ile karşıldılar, itibar ve saygı gördüler. İnsan hakları ihlallerine ilişkin deneyimlerini HUK'a anlattıklarında, öykülerinin, tersi kanıtlanana kadar, doğru ve samimi olduğuna inanıldı - ki mağdurların Apartheid altındaki deneyimleri bunun tam tersiydi. Mağdurların hepsi, bilgi verme sürecini bir i dökme Şeklinde deneyimlememiş, ya da başka bir Şekilde psikolojik olarak rahatlatıcı bulmamış olsa da, önemli bir çoğunluğu Őahitliklerinin samimiyetinin ve doğruluğunun kabul edilmesini nemsedi.

HUK, öldürülen veya kaybolan mağdurların akrabaları ve sevenlerine de, sevdikleriyle ilgili *zgl hakikatin* ortaya çıkması konusunda yardımcı oldu. HUK'un soruşturma birimi tarafından ortaya çıkartılan deliller, af karşılığında bilgi veren faillerin açıklamaları ile birleşince, daha önce meçhul kalmış bir çok vakanın HUK tarafından üzülmesi mümkün oldu. Bu açıklamalar bir yandan büyük acı verip ve

öfke uyandırsalar da, aileler için çözülmemiş olmalarından ötürü sürekli bir travma ve endişe kaynağı olan olayların kapanmasına da olanak sağladılar. Elbette HUK tüm vakaları çözmeyi başaramadı ki bu da, bazı mağdurların boş yere umutlanmalarına, sonra da düş kırıklığına uğramalarına neden olmuş ve onların çektiği acıyı daha da artırmış olabilir.

HUK'un çalışmalarının ve hükümlerinin, Güney Afrika'daki insan hakları ihlallerine ilişkin önemli hakikatlerin ortaya çıkartılması ve onaylanmasında büyük bir rol oynadıkları kuşkusuzdur. Ancak, HUK'un çalışmalarının diğer yönlerine eğilip onları değerlendirmeden evvel, bazı gözlemcilerin, HUK'un sadece, cinayet ve işkence gibi bazı insan hakları ihlallerine odaklanarak, topraksızlaştırma, eşitsiz eğitim olanakları ya da insan emeğini istismar eden çalışma koşulları gibi, Apartheid altında yaşanmış olan daha yapısal ihlalleri ihmal ettiği yolundaki eleştirilerini de dikkate almakta fayda var. Bu tür eleştirileri dile getirenler içerisinde, belki de en tutarlı olanı, HUK'un görüşmelerinde ve kamusal alandaki söyleminde, vücut bütünlüğüne yönelik en ağır ihlallerden mağdur olan kişileri ön plana çıkartarak Apartheid altındaki insan hakları ihlallerinin doğasına ilişkin çarpıtılmış bir tablo sunduğunu iddia eden Mahmood Mamdani'dir.^[7] Mamdani Apartheid sonrası yönetimlerin, Apartheid'in en kalıcı mirası olan devasa servet ve fırsat uçurumlarını gidermekte yetersiz kalan toplumsal ve ekonomik politikalar üretmelerine olanak sağlayanın, HUK'un çizdiği bu çarpık tablo olduğunu ima etmektedir.

Mamdani'nin iddiası ilk bakışta makul gelse de, son tahlilde birçok nedenden dolayı ikna edici olmaktan uzaktır. İlk olarak Mamdani bazı olgular konusunda yanılmaktadır. HUK çalışmalarında "dar" bir mağdur grubu üzerine odaklanmayı "tercih etmiş"^[8] olsa da, hem görüşmelerinde, hem de nihai raporunda işkence ve suikast gibi ihlallerin Apartheid'in merkezindeki ırk ve ekonomi temelli ayrımcılık bağlamında anlaşılması ve incelenmesi gerektiğini vurguladı.^[9] HUK, işkence ve suikast gibi ihlaller ile ırk ve ekonomik temelli ayrımcılık arasındaki bu karşılıklı ilişkinin kabulünden hareketle, yönetime Nihai Raporunda şu tavsiyede bulundu:

Komisyon, yönetime, eğitimin dönüştürülmesi, barınma ihtiyacının giderilmesi, temiz suya ve sağlık hizmetlerine ulaşım olanaklarının artırılması ve iş olanaklarının yaratılması gibi hususlara daha da acil bir önem atfetmesini ve böylece toplumumuzdaki ayrıcalıklı ve dezavantajlı gruplar arasındaki hoş görülemez uçurumun kapatılması çabalarını hızlandırmasını tavsiye eder. Sosyo-ekonomik hakların tanınması ve korunması, insan haklarına saygı kültürünün gelişmesi ve sürdürülmesi için, yaşamsal önemdedir... Kamu ve özel sektörlerin ekonomik adalete en üst düzeyde önem vermemeleri durumunda, anlamlı bir insan hakları kültürünü oluşturmak mümkün olmayacaktır. İktisadi adalet hedefini gerçekleştirmek için gerekli kaynakları, kamu sektörünün tek başına bulmasının mümkün olmadığını kabul eden komisyon, özellikle özel sektörü, Güney Afrika'daki dezavantajlı ve mülksüzleştirilmiş kişilerin eğitimi, güçlendirilmesi ve onlar için yeni fırsatlar yaratılması amaçlarına yönelik bir fon oluşturmak için özel bir inisiyatif başlatmaya ısrarla davet eder.^[10]

Dahası, HUK, Apartheid'in medya, hukuk mesleği, sağlık sektörü, eğitim sistemi ve iş dünyası üzerindeki yozlaştırıcı ve çarpıtıcı etkisi üzerine odaklandığı özel bir dizi "kurumsal görüşme" de yaptı. HUK'un nihai raporunun ciltlerinden biri^[11] tümüyle, bireysel mağdurlara ilişkin vakaların teker teker incelenmesi yerine,

Apartheid'in bir *sistem* olarak nasıl işlediğine odaklandı. HUK'un "dar" bir mağdur grubuna odaklanması ama onların mağduriyetlerini daha geniş bir ayırıcılık ve eşitsizlik bağlamına atıfla açıklama kararı, hem analitik hem de pragmatik gerekçelerle haklı görülebilir. Zaten çok ağır sorumluluklarına ilaveten, HUK'tan bir de Apartheid altındaki ırk ve ekonomi temelli ayırıcılığın milyonlarca mağdurunun şahitliğine başvurmasını istemek, HUK'u taşıyabilmesi imkânsız bir idari ve lojistik yükün altına sokardı.

İkinci olarak, Mamdani bazıları Güney Afrika Anayasası bazıları da yönetim tarafından kurulmuş ve amacı Apartheid'in yapısal adaletsizliği ile uğraşmak olan birçok kurum ve insiyatifin üstlendiği rolü de dikkate almıyor. Geçici anayasa[12], Toplumsal Cinsiyet Komisyonu, Toprak Mahkemesi ve Komisyonu, İnsan Hakları Komisyonu ve Ombudsmanlık kurumu olmak üzere dört kurumun kurulmasını öngörüyordu ve bu anayasa (pozitif ayırıcılığı, esaslı eşitliği ve sosyo-ekonomik hakları da güçlü bir şekilde kapsayan) sağlam bir İnsan Hakları Bildirgesi içeriyordu. Ayrıca yönetim Apartheid altında marjinalize edilmiş toplulukları doğrudan hedefleyen bir ekonomik politikayı da uygulamaya sokmuştu.[13] Mamdani HUK'un toplumun hayal gücünü yakaladığını (hatta ona tümüyle hâkim olduğunu) söylemekte haklıdır. Ama ondan bu konuda başarılı olduğu için diğer kurumların görev alanına girmesini istemek haksızlıktır.

Üçüncü olarak, Mamdani HUK'a çok fazla güç ve etki atfetmekte, bu nedenle de politika oluşturulması süreçleri ve toplumun bu süreçlere muhalefetine ilişkin oldukça müphem bir teori geliştirmektedir. Mamdani'nin iddiası, "HUK Apartheid'in sosyo-ekonomik boyutlarını "ihmal" etmeseydi (ki bizzat bu iddianın kendisinin doğru olmadığını yukarıda belirttim), hükümetler bölüşüm adaletini sağlamaya yönelik daha etkin politikalar uygulayabilirdi" şeklinde özetlenebilecek gizli bir varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayım, hem HUK'un hükümetler üzerinde aslında sahip olduğundan daha fazla etkisi olduğunu - ki HUK'un nispeten daha az maliyetli bir tazminat programını hükümete hala kabul ettirmemiş olması bunun güzel bir örneğidir - hem de, milyonlarca evsiz ve işsiz Güney Afrikalının, HUK'un Apartheid altındaki mağduriyeti dar bir şekilde tanımlaması nedeniyle uyutulduğu ve pasifize edildiği önkabülüne dayanmaktadır. HUK'un çalışmaları ve hükümleri ne olursa olsun, işsiz ve evsiz Güney Afrikalılar, içinde buldukları güç durumun ve bu durumun nedenlerinin fazlasıyla farkındadır ve yönetimden, eğer uyguladığı politikalar bir gelişme umudu veremezse, bunun hesabını soracaktır.

HUK'un, insan hakları ihlalleri ile ilgili hakikatin ortaya çıkmasına yaptığı belki de en büyük katkı, önemli sayıda mağdurun deneyimlerini tanımak, kabul etmek ve onaylamak oldu. Bu katkı, mağdurların ve ailelerinin üzerinde çok büyük bir etki yaptı ve bir bütün olarak Güney Afrika toplumunda yeni bir insan hakları kültürünün gelişmesine ve korunmasına, bundan sonra da hizmet edecektir.

Failler Hakkında Hakikat

Karl Jaspers "The Question of German Guilt" (Almanların Suçluluk Sorunu)[14] isimli ünlü denemesinde, büyük ve sistematik insan hakları ihlalleri karşısındaki farklı suçluluk türleri arasında bir ayırım yapar. Jaspers, diğerlerinin yanı sıra, adli suçluluk, siyasal suçluluk ve metafizik suçluluk olmak üzere üç farklı suçluluk çeşidine atıf yapar. Jaspers *adli suçluluğu* veri bir suçtan ötürü hukuken hesap

vermek durumunda olanlara yüklenen sorumluluk olarak tanımlarlar. *Siyasal suçluluk*, sistematik insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir devlette siyasi makam sahibi olan kişilerle vatandaşların yüklendiği sorumluluğa işaret eder. *Metafizik suçluluk* ise, bir kişinin, insan hakları ihlallerini önlemesi ya da azaltabilmesi mümkünken harekete geçmemesi durumunda söz konusu olur. HUK tüm bu suçluluk kavramsallaştırmalarının üzerine gitmekte, önemli fakat yetersiz bir rol oynadı.

HUK, mümkün olduğu durumlarda, sınırlı sayıda bireye, insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak doğrudan adli sorumluluk yükledi. HUK, muadili olan Şili Hakikat ve Uzlaşma komisyonundan farklı olarak, insan hakları ihlallerine karıştırları güçlü delillerle sabit bulunan kişileri saptamaya ve bu kişilerin adlarını açıklamaya karar verdi. Pratikte, HUK'un failerin adını açıklama yetkisi, adil yargılanma hakkından kaynaklanan yükümlülükler nedeniyle, önemli ölçüde sınırlandırılmıştı ki bu yükümlülükler hem yasa koyucu tarafından şart koşulmuş, hem de, zaten, bizzat HUK tarafından, temel usul adaletinin bir gereği olarak benimsenmişti. Bir kişi, adının fail olarak ilan edilmesinden evvel, bu muhtemel hükmün dayandığı delilleri inceleyebilme ve bu delilleri çürütebilecek karşı deliller sunma hakkına sahipti. [15] Bu, muhtemel birçok fail hükmünün, bu hükme konu olan kişiler ve onların yasal temsilcileri tarafından, itiraz amacıyla, çok sıkı ve titiz bir şekilde sorgulanması anlamına geliyordu ki, bu da HUK'un soruşturma ve hukuk ekibinin çok fazla zamanını alıyordu. HUK fail hükümlerine varmasına yetecek kadar delili ancak görev süresinin sonuna doğru toplayabildiği için, bu hükümlerin önemli bir kısmından vazgeçmek zorunda kaldı, zira nihai raporunu yazmak ve sunmak için kalan süre içerisinde adil yargılama hakkından kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirebilmesi mümkün değildi. HUK'un fail bulma sürecinin bu boyutunu önceden görebilmesi ve bu iş için daha fazla zaman ve kaynak ayırması gerekirdi. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, kısıtlı kaynaklara sahip yarı-adli kurumların, failerin net bir şekilde saptandığı çok sayıda hükme varması pek de mümkün değildir, zira usul adaletini gözetmek hem zaman alıcı hem de kaynakları tüketen bir etkinliktir. Buna karşın HUK açık ve ağır insan hakları ihlalleri ile ilgili 100'ü aşkın sayıda failin adını açıklamayı başarmıştır ve birçok durumda bu ad açıklamalarının getirdiği utanç ve dışlanma, önemli (ama yetersiz) bir hesap verme şekli olmuştur.

HUK insan hakları ihlalleri ilgili olarak sadece bireylere sorumluluk atfetmedi. Mümkün olduğunda yönetim ya da kabine gibi *kurumlara ve yapılara* da sorumluluk atfetti. Örneğin gözaltındaki kişilere yaygın ve sistematik olarak işkence uygulandığına ilişkin deliller bulunduğunda, HUK şu hükme vardı:

Komisyon işkencenin Güney Afrika hükümeti tarafından resmi bir uygulama olarak onaylandığı sonucuna vardı... Komisyon Güney Afrika Polis Teşkilatı elemanları tarafından yapılan işkencelerin, [Güney Afrika Polisi'nin] üst düzey görevlileri tarafından planlanan sistematik bir eziyet biçimini aldığı ve açık ve ağır bir insan hakları ihlali olduğu hükmüne vardı... Komisyon, bu nedenle, aşağıdakilerin gözaltındaki kişilere yapılan işkencelerden ve gözaltındaki doğal olmayan tüm ölümlerden doğrudan sorumlu oldukları hükmüne vardı: Polis ve Kanun ve Düzen Bakanları, Polis teşkilatı yöneticileri, Güvenlik Biriminin ulusal bölgesel ve yerel düzeyde görev yapan subayları. Kabinenin ise, dolaylı sorumluluğu olduğu hükmüne varıldı. [16]

Bu hükümler sadece ahlaki ve siyasi öneme sahip değillerdi. Söz konusu hükümler, aynı zamanda, gelecekte, hem Güney Afrika'da hem de başka ülkelerde açılacak davaların hukuki zeminini hazırlamıştı. [17]

HUK'un çalışmalarının en tartışmalı boyutu olan hakikat-karşılığında-af uygulaması, aslında, insan hakları ihlallerinden sorumlu olanların saptanmasına olanak sağlayan çok etkili bir mekanizmaydı. 7500 kişinin af için başvurmuş olması, kısmen, her bir başvuru öbeğindeki ifşaatların, daha sonraki başvurular için bir tür "mahkûm ikilemi" yaratmasındandı. Suç ortakları tarafından gizlice ele verildiklerinden korkan failer, kimin ne kadar konuştuğu konusunda tam ve kesin bir bilgiye de sahip olmadıklarından, sessiz kalmalarının, ne büyüklükte bir kovuşturma riski içerdiğine ilişkin stratejik hesaplar yapmak zorunda kalıyorlardı. Dahası, af başvurusunda bulunan her fail, kendi rızasıyla, bilerek ve isteyerek kendini ele verdiği ve hukuki işlem dokunulmazlığından da yararlandığı için, HUK, usul adaletinin yukarıda tanımlanan kısıtlarına tâbi olmaksızın, Güney Afrika'daki insan hakları ihlallerinin doğasına ilişkin son derece değerli bilgiler edinmiş oldu. Buna ilaveten, af süreci, başvuranlar üzerinde, onaylanmış bir siyasal stratejiye uygun olarak, emirle hareket ettiklerini kanıtlamak yönünde, büyük bir hukuki ve stratejik baskı oluşturdu. Tümünüyle kişisel gerekçelerle, tek başlarına hareket eden çılgınlar olmadıklarını göstermek isteyen failer, genellikle emir komuta zincirinde kendi üstlerinde yer alan kişileri ele verdiler. Birçok vakada, her bir ast kendi üstünü ele verdiği için, üst de af için başvurmak zorunda kaldı ve böylece sonunda oldukça üst düzey bir politikacının ya da güvenlik güçlerinden önemli bir komutanın suçlanmasıyla sonuçlanan bir zincirleme reaksiyon başladı. HUK'un siyasal partiler ve hapishaneler, medya, yargı ve din sektörü gibi önemli devlet ya da toplum kurumlarının rolü hakkında yaptığı görüşmeler insan hakları ihlallerindeki *siyasal ve ahlaki* sorumluluğun vurgulanmasında önemli bir rol oynadı. Örneğin siyasal partileri dinlerken, HUK, yönetimin üst düzey görevlilerini af sürecinden edinilen delillerden hareketle sorgulayabildi. Söz konusu deliller güvenlik güçlerinin en üst düzey yetkililerinin, suikastlar ve kaybolmaların, Apartheid döneminde görev yapan tüm hükümetler tarafından onaylandığına ve desteklendiğine samimiyetle inandıklarını gösteriyordu. Bu görüşmeler ve HUK'un sonradan edindiği bilgiler, üst düzey siyasilerin insan hakları ihlallerini onayladıklarını ve siyasetçilerin bu konuda bilgi sahibi olmadıkları yolundaki açıklamalarının ya gerçeği yansıtmadığını ya da kasti bir görmezden gelme politikasının sonucu olduğunu açıkça ortaya koydu. Benzer bir şekilde, kurumsal görüşmeler, sorumluluk sahibi yetkililerin ve medya ve yargı gibi güçlü kurumlardaki nüfuzlu kişilerin, insan hakları ihlallerine muvazaalı bir şekilde göz yumdukları gerçeğine dikkat çekti. Yaptığı çeşitli görüşmeler sayesinde HUK, insan hakları ihlallerinden kimin sorumlu olduğuna yönelik soruşturmalarının kapsamını, sadece tetikçileri değil, yaptıkları (ya da yapmaları gerekirken, yapmadıkları) nedeniyle insan hakları ihlallerinde öncü bir rol oynamalarına karşın, ceza davalarından genellikle yakayı sıyıran güçlü birey ve kurumları da içerecek şekilde genişletti. Geçmişteki davranışlara yönelik bu geniş kapsamlı soruşturmanın, geleceğe dönük de sonuçları oldu. Çünkü siyasal partiler ve sosyal kurumlar, bu sayede, geçmişteki işleyiş tarzlarını, gelecekte vuku bulabilecek benzer ihlalleri engelleyebilmek amacıyla, eleştirel bir gözle değerlendirdiler.

HUK'un failerle ilgili hükümlerine ilişkin son bir not daha düşmek yerinde olur. HUK'un çalışmalarının önemli bir kısmının odağında devlet görevlileri tarafından yapılan insan hakları ihlalleri vardı (ki olması gereken de buydu) fakat, HUK'un görev alanı özgürlük hareketleri veya onlar adına hareket edenler tarafından yapılan insan hakları ihlallerini de kapsıyordu. HUK'un görev tanımı, failin kimliğine bakılmaksızın, tüm insan hakları ihlallerinin incelenmesini gerektiriyordu. Bu nedenle HUK, hem devlete bağlı, hem de devlete bağlı olmayan aktörlerle ilgili hükümler verdi. HUK Apartheid devleti adına hareket eden kişilerle, özgürlük hareketleri adına hareket kişilerin ahlaken ve vicdanen denk olduklarının düşünülmemesi için son derece dikkatli davrandı. Ancak HUK, özgürlük hareketlerinin de uluslararası insancıl hukukun ilgili hükümlerine uymakla yükümlü olduğu görüşünü benimseyerek, özgürlük hareketlerinin bu hükümleri ihlal etmiş olduklarının saptandığı durumlarda, bu hareketlerin aleyhine hükümlere vardı.

Hakikat Komisyonlarının veya benzer soruşturmaların, uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk hükümlerini eşit ve adil bir şekilde uygulamalarının önemi tartışma götürmez, ama aynı zamanda ihtilafların tarihe dayanan sebeplerden ve altta yatan adaletsizliklerden kaynaklandığını ve altta yatan bu adaletsizliklerin sorumluluğunu tarafların eşit ölçüde paylaşmadığını da kabul etmek ve onaylamak gerekir.

Yargılama

HUK'un çalışmaları içinde en çok yanlış anlaşılan, açık ve ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu olduğu tespit edilen kişilerin yargılanması konusunda oynadığı rol olmuştur. Şu hususu özellikle vurgulamak önemlidir: ANC ve yönetim arasında, HUK'un kurulmasından önce yapılan müzakerelerde konu edilen bir kaç kişi dışında, önemli bir insan hakları suçu işlemiş olan hiç kimse, tam bir ifşaatta bulunmadan aftan yararlandırılmamıştır. Dahası, tam bir ifşaatta bulunarak işlediği suçları itiraf eden başvuru sahiplerinin çoğunun affedildiğine ilişkin yaygın kanaat de yanlıştır. Aslında başvuruda bulunan 7500 kişinin sadece %18 [18] kadarı affedilmiştir. Bu durum, kısmen, başvuruların önemli bir kısmının, erken tahliye talebinde bulunan adi suçlular tarafından yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu başvurular hemen red edilmiştir. Bu sonuçta kısmen de, af komitesine atanan hâkim ve hukukçuların bu süreci çok ciddiye alarak, af başvurularını otomatik bir şekilde onaylamaktan imtina etmiş olmaları da pay sahibidir. Birçok başvuru da, başvuranların tam bir ifşaatta bulunmadıkları gerekçesiyle (başvuranlar, sık sık, yanlış ya da eksik beyanda bulunmuşlardır) veya suçun siyasi boyutu bariz olmadığı için (af başvurusu kabul edilmeyenler, genellikle herkesçe bilinen bir siyasal organizasyon adına ya da meşru bir siyasal amaca yönelik olarak hareket ettiklerini kanıtlayamamıştır) reddedilmiştir.

HUK daha en başta, kendi görev alanını tanımlarken, kendisine af başvurusunda bulunanlara, af garantisi verme yetkisinin olmadığını, yasanın bu konuda af komitesine tam bir özerklik verdiğini belirtmiştir. Buna ilaveten, af başvuruları için bir süre belirlemiş ve bu süre içerisinde başvurmayan veya af başvurusu reddedilen kişilerin yargılabileceğini vurgulamıştır. HUK'un nihai raporunun konu ile ilgili kısmı şöyledir:

Af talep edilmediği, ya da af başvurusunun reddedildiği vakalarda, ağır ve açık insan hakları ihlali yapıldığına ilişkin deliller bulunması durumunda, söz konusu kişilerin yargılanması düşünülmelidir. Komisyon, bu çerçevede, elindeki, bireyler hakkındaki ciddi iddialara ilişkin bilgileri (af başvurusunda yer alan bilgiler gibi gizli tutulması gerekenler dışında) yetkili makamlarla paylaşacaktır. Bu tür davaların açılması için bir süre belirlenmesi de düşünülmelidir... Adalet Bakanları gözetimleri altındaki kişilere saldırdıkları, işkence yaptıkları ya da öldürdükleri iddia edilen Güney Afrika Polisi (SAPS) görevlilerinin yargılanması konusunda özellikle hassasiyet göstermelidir. Bir dokunulmazlık kültürünün oluşmasını engellemek ve hukukun üstünlüğü ilkesini sağlamlaştırmak için, her ne şekilde olursa olsun, bir genel af ilan etmekten kaçınılmalıdır. [19]

HUK'un nihai raporunu vermesinin ardından, 1999 yılının başlarında, Başsavcı Bulelani Ngcuka, başsavcılık makamına bağlı özel bir birim oluşturulduğunu, bu birimin af başvurusunda bulunmayan veya af başvurusu reddedilen kişileri soruşturmakla görevlendirildiğini açıkladı. Bu birimin görevlileri halen, Güney

Afrika Savunma Gücünün eski bir üyesi olan Dr. Wouter Basson hakkında, cinayet, uyuşturucu ticareti ve dolandırıcılık gibi bir dizi suçlama ile açılan davayı yürütmekteler. Bunun dışında ise, açılmış ya da açılmakta olan başka dava yok. HUK ve daha önce Goldstone Komisyonu tarafından ortaya çıkartılan delil ve ipuçlarının ne kadar çok olduğu düşünüldüğünde bu oldukça şaşırtıcı bir durum. Af başvurusunda bulunanlar, insan hakları suçlarından sorumlu olan toplam fail sayısının ancak çok küçük bir kısmıydı. Yani, teorik olarak, hakkında dava açılabilir daha birçok suçlu var. Tamam, HUK'tan sonraki dönemde yargı sürecini başlatma yetkisine sahip hukukçulara haksızlık etmeyelim: söz konusu olan, birçoğu 10 - 20 sene önce işlenmiş suçlar olduğu için, güvenilir şahit ve delil bulamamak endişesi, dava açmaktan kaçınmak için meşru bir sebep olarak görülebilir. Şu da kabul: delil ve iz bırakmamak konusunda uzmanlaşmış ajanların ve emirlerini muğlak ve farklı anlamlara çekilebilecek, kaypak bir dille kaleme almaya özen gösteren entelektüellerin karıştığı siyasal suçlar hakkında kovuşturma yapmak, sıradan suçlara göre çok daha zor.

Yine de, eldeki delillerin hacmini, HUK'un af sürecinde ortaya çıkarttığı olası şahitlerin sayısını ve açılan davaların azlığını birlikte düşündüğümüzde, iktidardaki hükümetin, dava açılması konusunda ya kararsız ya da isteksiz olduğu sonucuna varmamak mümkün değil. Bu en azından dört nedenden ötürü çok bahtsız bir durum. İlk olarak, Güney Afrika açık ve ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu olan kişileri yargılamak için daha büyük bir istek göstermezse, uluslararası hukuk altındaki "açık ve ağır insan haklarından sorumlu olan kişileri yargılama yükümlülüğünü" yerine getirmemiş olacak. Güney Afrika'daki af sürecinin, ağır ve açık insan hakları ihlallerinden sorumlu olan kişilerin yargılanmasını gerektiren uluslararası yükümlülüğe meşru bir istisna teşkil edip etmediğine ilişkin ilginç ve canlı bir tartışma var. [20] Ama bu tartışmada hangi tarafı tutarsak tutalım, Güney Afrika yönetiminin, af için başvuruda bulunmayanları veya af başvurusu red edilenleri yargılamakla ilgili uluslararası bir yükümlülük altında olduğu konusunda bir kuşku yok.

İkinci olarak, af sürecinin merkezinde, çok açık bir tehdit vardı: af için başvurun, yoksa yargılanacaksınız. Eğer bu yargılama tehdidinin bir blöf olduğu ortaya çıkar ve af sürecinden kasten kaçanlar hiç bir bedel ödemezse, hem ihlal mağdurları, hem de af için başvuran kişiler, haksızlığa uğradıklarını düşünecekler ve bunda da haklı olacaklar. Af, onu savunanlar tarafından, "Güney Afrika'nın demokrasi için ödediği bedel" olarak tanımlanmıştı. Bunca tartışma yaratmış "hakikat-karşılığında-af" pazarlığından kaçanların yargılanmamasının haklı bir gerekçesi olabilir mi peki?

Üçüncü olarak, Güney Afrika'nın geçiş dönemi adaletine nasıl yaklaştığı, sadece bu ülke için önem taşımıyor. Bu süreç, tüm dünyadaki mağdurlar, failer ve aktivistler tarafından da dikkatle izleniyor. Faillerin yargılanmaması, tüm dünyadaki failerin, kendileriyle yapılacak her türlü ceza indirimi pazarlığını (örneğin hakikat karşılığında af, veya ceza süresinin kısmen azaltılması, ya da hapis cezasının toplum hizmetine çevrilmesi gibi), Güney Afrika'daki deneyimin ışığında görmelerine neden olacaktır. Bazı çokbilmiş failer, "nispeten güçlü ve işlevsel Güney Afrika yönetimi bile faileri yargılayamadıysa ya da yargılamak istemediyse, bizde teklif edilen kısmi ceza indirimlerini red ederek, cezadan tümüyle kurtulma şansına sahip olabiliriz" şeklinde bir hesap yapabilirler. Güney Afrika, geçiş dönemindeki birçok

devlet için bir örnek teşkil ediyor. Bu nedenle, iyi bir emsal sunmak konusunda özel bir sorumluluk taşıyor.

Dördüncü olarak, HUK'un sadece varlığının bile, faillerin yargılanması konusundaki ulusal ve uluslararası baskının azalmasına neden olduğunu iddia etmek mümkün olsa da, açıktır ki bu iddia, sadece aftan yararlandırılan failler için geçerlidir. Güvenlik güçleri de dâhil olmak üzere Güney Afrika'daki ihtilafın tüm tarafları, affa başvuran ya da af başvuruları reddedilen kişilerin yargılanmasına olanak tanıyan bir usul üzerine anlaşmışlar için, af süreci, ilginç bir şekilde, çok sayıda vakada yargılamayı mümkün kılmıştır. Bu bağlamda yönetimin, nispeten daha risksiz yargılamalardan dahi kaçınması özellikle moral bozucudur.

Ağır ve açık insan hakları ihlallerinden sorumlu kişilerin yargılanıp yargılanmayacağı konusunda kesin bir sonuca varmak için henüz çok erken. HUK adaletin yerine getirilmesi ve suçluların hesap vermesi için, oldukça açık ve kesin bir tavsiyede bulunmuştur. Hükümetin bu güne dek gösterdiği ilerleme, bu konuda iyimser olmamızı güçleştirmektedir. Hükümet, bu konuda daha açık, net ve güçlü bir tavır almazsa, mağdurlara ihanet etmiş, hukuku çiğnemiş ve ilkelerinden taviz vermiş olacaktır.

Tazminat

Güney Afrika yönetiminin yargılamalar konusundaki tavrı bir kaygı kaynağıysa, mağdurların tazmin edilmesi konusundaki performansı da keder verici ölçüde yetersizdir. HUK, 1998 yılında verdiği nihai raporunda insan hakları ihlalinin mağdur olduğu tespit edilen tüm şahıslara altı yıl boyunca yılda 17.000R (4.000 USD) ila 23.000R (6.000 USD) arasında bir ödeme yapılmasını tavsiye etti.[\[21\]](#) Bu ödemelerin miktarı Güney Afrika'daki medyan ücretler esas alınarak yapılmış, her bir mağdurun yaşadığı bölgedeki yaşam giderleri ve ailesinin büyüklüğüne göre küçük ayarlamalar yapılmıştır. Bu ödemelerin yönetime olan altı yıllık toplam maliyeti yaklaşık olarak 3.2milyar R (400 milyon USD) olarak hesaplanmıştır. Tazminatın bu mali bileşenine ilaveten, HUK anıtlar ve heykeller gibi sembolik ve yerel ruh sağlığı merkezleri kurulması gibi, sosyal hizmetlere yönelik tazminat şekillerinin de düşünülmesini önermiştir. [\[22\]](#)

HUK'un tazminatlara ilişkin bu tavsiyelerinin yayınlanmasından bir yılı aşkın bir süre sonra yönetim, tazminatlar için, üç yıllık bir süre içerisinde ödenmek üzere, 600 milyon R. (80 milyon USD) ayırdığını açıklamıştır.[\[23\]](#) Ödemelere daha sonra da devam edilemeyeceği konusunda ise bir söz vermemiştir. Bu bütçe tahsisi, HUK'un önerdiği toplam tazminat tutarını karşılamak için gerekli miktarın %20'sinin bile altındadır. Ne yazık ki bu az miktar bile tam olarak ödenmemiştir. HUK'un Tazminat ve İyileştirme komitesinin yaptığı, yayınlanmamış tahminlere göre, sadece acil yardım ihtiyacı içinde olan mağdurlara, geçici tazminat hükümlerine göre, 35 milyon R (3 milyon USD) dağıtılmıştır. Yönetim henüz hiç bir nihai tazminat ödemesi yapmamış, nihai tazminatları ödeyip ödemeyeceği konusundaki niyetini de açıklamamıştır.

Yönetimin tazminat politikası konusundaki bu belirsiz tutumu, gözlemcileri tazminatların neden ödenmediği konusunda spekülasyonlar yapmaya zorlamıştır. Kararın mali bir temeli olmadığı açıktır, zira yönetimin makro-ekonomik politikası oldukça sıkı bütçe açığı hedefleri belirlemiş olsa da, geçen 2 yıl içerisinde 32 milyar

R (4 milyar USD) değerinde olduğu tahmin edilen önemli bir silah alım anlaşmasını onaylamıştır.[24] Bazı analistler yönetimin tazminatlara kaynak ayırmamasının temelinde, tüm siyah Güney Afrikalı'ların Apartheid'den mağdur olduklarını meşru bir şekilde iddia edebilecekleri bir bağlamda, sadece ağır ve açık insan hakları ihlallerinden mağdur "küçük" bir gruba (25.000 mağdur olarak tahmin edilmektedir) tazminat ödemeye yönelik felsefi bir itirazın yattığı yönünde tahminlerde bulunmaktadır.[25] Bu iddia kuramsal olarak ikna edici olmaktan uzaktır. Apartheid sonrası yönetimlerin benimsediği ve uyguladığı politikalar da bu iddiayı çürütecek niteliktedir. İnsan hakları ihlallerini tazmin edebilecek tutarlı politikalar oluşturabilmek için, Apartheid altında yaşanan farklı insan hakları ihlallerini birbirlerinden ayırmak analitik bir zorunluluktur. Örneğin, siyah bir Güney Afrikalı topraksızlaştırılmış ve mülksüzleştirilmiş, yetersiz eğitim almış, asgari sağlık hizmetlerinden mahrum kalmış ve güvenlik güçleri tarafından uzun süreli işkenceye maruz bırakılmış olabilir. Güney Afrika yönetimi topraksızlaştırılan insanları tazmin etmek amacıyla politikalar oluşturmuş ve siyah Güney Afrikalıların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim olanaklarını geliştirmek için milyarlarca Rand ayırmıştır. Ancak işkence, yargısız infaz ve kaybolma gibi ağır ihlallerin mağdurlarına nispeten önemsiz miktarlar tahsis etmiştir.

Apartheid'in neden olduğu birçok adaletsizlik ve eşitsizliği tazmin etmeye yönelik politikalar benimseyerek, yönetim bir emsal oluşturmuş ve geçmişten kaynaklanan mağduriyetlerin dikkate alınması gerektiği ilkesini onaylamıştır. Yönetim sistematik ırk ayrımcılığını engellemeye yönelik politikalar da oluşturmuştur ve sadece bu sisteme direnmeyi tercih ettikleri için ağır ihlallere maruz kalanlara yardımcı olmak da, aynı şekilde yerine getirilmesi gereken hukuki bir zorunluluktur. Dahası açık ve ağır insan hakları ihlalleri mağdurları söz konusu olduğunda, yönetimin mağdurlara tazminat vermesi ya da mağduriyetlerini telafi etmesi, uluslararası hukuk altında da bir yükümlülüktür.[26] Bu yükümlülük, özellikle, mağdurların aftan yararlandırılmış faillelere karşı özel hukuk davası açma hakkından mahrum edildiği durumlarda ortaya çıkar.[27] Merhum yargıç John Didcott, Güney Afrika Anayasa Mahkemesi'nin af sürecinin anayasaya uygun olduğunu onaylayan kararı[28] ile mutabık olan görüşünde, tazminatların faillelerin hukuki mesuliyetlerinin kaldırılmasının karşılığı olarak görülmesi gerektiğini ima etmiştir.[29] Tazminat davası açmak hakkından mahrum bırakılan ve kendisine çektiği eziyetin telafi edilmesine yönelik hiç bir şey verilmeyen bir mağdur, muhtemelen yönetimden ya da faillelerden tazminat talep etmek için sağlam bir hukuki gerekçeye sahiptir. Faillelerinin aftan yararlandırılmadığı ya da af için başvurmadığı suçların mağdurları da, en azından teorik olarak, tazminat davası açmak hakkına sahiptir, fakat delil yetersizliği ve zaman aşımı sorunları bu konuda pratik bir güçlük yaratabilir.

Ancak, yönetimin yoğun bir baskı altında kalmadan tazminat ödemeyeceği belli olduğuna göre, devletin mağdur ettiği kişiler ve özgürlük hareketlerinin, bu kurumlara karşı toplu dava açma seçeneğini düşünmesi gerekir. Amerika Birleşik Devletlerinde kölelik için tazminat talep edenler de, Amerikan yönetiminin bu konuya eğilmek konusunda bir siyasi iradeye sahip olmadığını düşündüklerinden, yakın bir geçmişte, benzer bir strateji izlemişlerdir.[30] Benzer bir şekilde, Güney Afrika Yönetimi de toplu davalarda talep edilen tazminatların büyüklüğünü gördüğünde, asıl tazminatların ödenmesinin daha az masraflı bir seçenek sunduğunu düşünebilir. Mağdurlara, uygun bir tazminat ödenmemesi durumunda, Güney Afrika'nın geçmişle yüzleşme süreci ölümcül bir yara almış ve onun liderliği

de, Geçici Anayasa'da yer alan ve demokratik düzene geçişin yolunu açan “son sözde” verdiği sözü tutmamış olacaktır. İlgili bölüm şöyledir:

Açık ve ağır insan hakları ihlalleri, şiddet içeren ihtilaflarda insancıl ilkelerin çiğnenmesi ve nefret, korku, suçluluk ve öç mirası... artık intikam yerine anlayış, misilleme yerine *tazminat* ihtiyacını vurgulayan bir temelde ele alınabilir... (Vurgular bana aittir)[31]

Kurumsal Reform

Geçmişteki gaddarlıkların hesabını sormayı hedefleyen bir sürecin işe özgül suçlarla başlaması kaçınılmazdır. Faillerin yargılanması ve cezalandırılması, mağdurlara yardım edilmesi ve mağduriyetlerinin kabul edilerek onaylanması sürecinin ilk adımı, özgül suçlara yönelik soruşturmalardır. Soruşturmalar insan hakları ihlallerinin nedenleri ve aldıkları çeşitli biçimler ile ilgili olarak önemli içgörüler edinilmesine de olanak verir. Bu, hem insan hakları ihlallerinden doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu olan yapı ve kurumların saptanması, hem de ihlallerin ırkçılık, kültür ve söylem gibi daha uzak sebeplerinin incelenmesi anlamına gelebilir. Bir yönetim, insan hakları ihlallerine ilişkin, daha ayrıntılı bir çözümlenmeyi gördükten sonra, benzeri ihlallerin tekrar yaşanmaması için gerekli reformları formüle edip, uygulayabilir.

HUK Güney Afrika'da kurumsal bir reform sürecini desteklemek ve bu sürece yardımcı olmak açısından öncü bir rol oynamıştır. Bruce Ackerman, hafızalarda yer etmiş bir ifadeyle, yeni demokratik yönetimlerin “yüksek vicdani sermaye ama düşük bürokratik kapasite” ile göreve geldiklerini iddia etmiştir.[32] Bundan kastettiği, geçiş dönemi sonrası yönetimlerin, (kısmen kendi vicdani kanaatleri, kısmen de vatandaşlardan gelen demokratik talepler nedeniyle) geçmiş dönemdeki adaletsizleri telafi edecek reformlara kilitlendikleri, ancak çoğunlukla da böylesi reformları yaşama geçirebilecek uzmanlık düzeyi, personel ve kaynaklardan mahrum oldukları gerçeğidir. Bu durum, ilk demokratik seçimlerden sonra, Güney Afrika'da da kısmen görülmüştür. Adalet, polis hizmetleri, savunma, ceza ve infaz kurumları ve istihbarat gibi hassas portföylere sahip kabine bakanları, reform yapma zorunluluğunu fark etmiş; ve genellikle de yönetim dışındaki sivil toplum ve özgürlük hareketlerinde var olan uzmanlık birikiminden yararlanabilmiştir. Gelgelelim, yeni istihdam edilen görevlilerin üst düzeydeki enerjileri ve yeteneklerine rağmen, reform süreci, bürokratik atalet ve bazı durumlarda eski rejime sempati besleyen devlet memurları tarafından engellenmiştir.

HUK'un çalışmalarını son derece aleni bir şekilde yürütmüş olması, kamusal alanda insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak başlayan yaygın tartışma ve bu tartışmanın neden olduğu resmi suçluluk duygusu ile birleşerek, yönetimin içinde ve dışında gerçek bir değişim için çalışanların elini büyük ölçüde güçlendirmiştir. Örneğin, HUK'a polisin yaptığı insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak yapılan ifşaatler, Güney Afrika polisinin Apartheid dönemindeki liderlerinin birçoğunun itibar kaybetmesine ve kariyerlerinin son bulmasına neden olmuştur.[33] Bu ifşaatler Güney Afrika polisi içindeki reformcuların elini güçlendirmiş ve yeni bir liderliğin atanmasının yolunu açmıştır. Dahası HUK'un önüne gelen yaygın ve sistematik işkenceye ilişkin deliller, Güney Afrika Polisi içinde işkence karşıtı çabalara ivme kazandırmış ve bu çabalar

işkencenin önlenmesine ilişkin resmi bir politikanın benimsenmesiyle sonuçlanmıştır. [34]

HUK, nihai raporunda, hem yönetime hem de barolar ve tıbbi meslek kuruluşları gibi bağımsız kurumlara, insan hakları ihlallerinin önlenmesi ile ilgili birçok tavsiyede bulunmuştur. Bağımsız kurumlara yapılan tavsiyelerden birçoğu, HUK'un kurumsal görüşmelerinde, bu kurumların temsilcilerinin verdiği ifade ve beyanların gözden geçirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. HUK süreci medya da dâhil olmak üzere bir dizi sektörün meslek kuruluşlarında, hukuk ve tıp camialarında, davranış kuralları, etik kurallar ve öz-yönetim sistemleri üzerine önemli tartışmaların başlatılmasına neden olmuştur. Bu özeleştirici süreci, bu kurumların insan haklarına olan bağlılıklarını güçlendirmiştir. HUK'un yaptığı tavsiyelerden bazıları şunlardır:

Yönetim devlet kurumlarının insan haklarının korunmasını teşvik edecek şekilde reforme edilmesi ve güçlendirilmesi hususunu yeniden incelemelidir. Bakanlıklarda insan hakları bürolarının kurulması ve bağımsız izleme birimlerine, özellikle de Ombudsmanlık makamına ayrılan kaynakların artırılması düşünülmelidir.

İnsan hakları derslerine, örgün eğitim müfredatında ve polis personelinin özel talim ve eğitimlerinde yer verilmelidir. Bu dersler, diğerlerinin yanı sıra, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı, ihtilaf çözme ve çocuk hakları konularını da kapsamalıdır.

Hapishane görevlilerine, hapishane sisteminin yönetimi ve mahkumlara gösterilen muameleye ilişkin temel kuralları öğretmek amacıyla, insan hakları eğitimi verilmelidir... Sağlık görevlileri için ortak davranış kuralları belirlenmeli, uygulanmalı ve bu kurallar sağlık bilimleri fakültelerinde öğretilmelidir... Sağlık görevlileri küçük gruplar halinde, sık sık ve düzenli olarak toplanmalı, bu toplantılarda insan haklarına ilişkin etik ikilemleri tartışmalı ve böylece mesleki davranışları konusunda öz-denetim uygulamalıdır. [35]

Yönetim HUK tarafından yapılan bu tavsiyelere resmen bir yanıt vermemiştir ama, onların lafzına olmasa da ruhuna bağlı olduğu açıktır. Önerilen reformların önemli bir kısmı, daha HUK nihai raporunu açıklamadan evvel bile yapılmaya başlanmıştı. Ancak HUK sürecinin de, kurumsal reform tezini, hem yönetim içinde, hem de yönetim dışındaki çevrelerde güçlendirdiğine ilişkin bir şüphe yoktur.

Sonuç

Bu makalede, insan hakları ihlallerinin farklı sonuçlarına, mağdurlara ve faillere ilişkin hakikatin ortaya çıkartılması, tazminat verilmesi, faillerin yargılanması ve ihlallere sebep olan ya da ihlalcilerle iş birliği yapan kurumların reforme edilmesi yollarıyla yanıt vermeye çalışan bir adalet anlayışı dile getirildi. HUK'un, mağdurların maruz kaldığı eziyete ve onu mümkün kılan hata, ihmal ve suçlara ışık tutan bir hakikat anlatma süreci olarak son derece başarılı olduğunu iddia ettim. HUK'un yaptığı görüşmeler halkı derinden etkiledi, siyasal söylemin doğasını dönüştürdü ve birçok Güney Afrika'nın ülkelerini ve tarihlerini anlama tarzını değiştirdi. HUK'un tüm görüşme ve işlemleri kamusal alanda, son derece aleni bir şekilde yürütülmüş olduğu için, onun çalışmalarını ve tavsiyelerini görmezden gelmek güçtü ve bu da şiddetle ihtiyaç duyulan *kurumsal reform* sürecine ağırlık ağırlık ve aciliyet kazandırdı. Çalışmaları insan haklarının korunması ve geliştirilmesinin önemini vurguladı ve ihlallerin tekrarlanmasını engellemeye çalışan kişi ve kurumların elini güçlendirdi. Apartheid sonrası Güney Afrika'nın geçmişle yüzleşme sürecinde en çok göze batan ihmallerden ikisi de, yani tazminatların

ödenmemesi ve yargılama yapılamaması, HUK'un görev ve yetki alanının dışında kalan konulardır. HUK'un ne dava açma yetkisi vardı, ne de tazminatların ödenmesi için fon tahsis edebilirdi. HUK ayrıntılı bir tazminat politikası önererek ve kapsamlı bir şekilde delil toplayıp, failerin yargılanması konusunda açık bir çağrı yaparak, bu konularda kendi yapabileceği her şeyi yaptı. Yönetimin yargılama yapmaktan kaçınması, herhangi bir hakikat komisyonunun adaletin yerine getirilmesine yapabileceği katkının da bir sınırı olduğu gerçeğini ortaya çıkartıyor. Adalet katkısı yapmak konusundaki bu kısmi yetersizlik durumu, sadece hakikat komisyonları için söz konusu değil. Ceza davaları da genellikle kitlesel kısımlara eksik bir yanıt veriyorlar, zira onlar da ellerindeki binlerce vakaya ilişkin hakikati nadiren bulup çözümlenebiliyorlar. Hiç bir kurum adaletin tekeline sahip değil, dolayısıyla her bir kurum kendi yapabilecekleri ile ölçülmeli ve değerlendirilmeli. Bu şekilde yaklaştığımızda HUK'un Apartheid sonrası Güney Afrika'sında adaletin tesis edilmesini hedefleyen, henüz bitmemiş bir sürece, müthiş bir katkı yaptığını iddia etmek hiç de zor olmaz.

[1] Velasquez Rodriguez Davası, 4 Inter-Am. Ct. H. R. (Ser. C) (1988)

[2] Graeme Simpson. *A Brief Evaluation of South Africa's Truth and Reconciliation Commission: Some Lessons for Societies in Transition*. (Güney Afrika'nın Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun Kısa bir Değerlendirmesi: Geçiş Dönemindeki Toplumlar için Bazı Dersler). Bu metnin orijinali şu web adresinde bulunabilir:

<http://www.csvr.org.za/papers/paptrce2.htm> (en son 28 Mart 2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)

[3] 2 TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA REPORT 22 (5 Cilt. 1998) Bundan sonra SATRC REPORT olarak atıf yapılacaktır.

[4] 5 SATRC REPORT, yukarıda 3. Dipnottaki kaynak, s.222

[5] Bu konuda bkz. National Party'nin (Ulusal Parti) Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na 14 Mayıs 1997 tarihinde arzettiği ilk beyan. Bu beyana şu web adresinden ulaşılabilir: <http://www.doj.gov.za/trc/special/np2/np2.htm> (en son Nisan 2002'de ziyaret edilmiştir.)

[6] Aynı yer.

[7] Mahmood Mamdani, *Reconciliation Without Justice*, 46 SOUTH AFRICAN REVIEW OF BOOKS (1996). Bu makaleye şu web adresinden ulaşılabilir. <http://www.uni.ulm.de/~rturrell/antho3html/Mamdani.html> (En son 28 Mart 2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.); Degrees of Reconciliation and Forms of Justice: Making Sense of the African Experience, *Justice or Reconciliation?* Konferansında sunulan tebliğ, Center for International Studies, University of Chicago (April 25-26, 1997).

[8] HUK'un görev tanımı, HUK'un kendi görev alanını genişletmeyi tercih etmesine olanak sağlayacak bir esneklik içermekteydi ama yasa koyucunun amacının HUK'un enerjisinin büyük bölümünü, işkence, cinayet ve kaybolma gibi suçların mağdurlarına odaklaması olduğu da barizdi.

[9] SATRC REPORT, yukarıda 3. notta anılan kaynak, 63-65 arası.

[10] SATRC REPORT, yukarıda üçüncü notta anılan kaynak, s. 308.

[11] SATRC REPORT, yukarıda üçüncü notta anılan kaynak, s. 4

[12] South Africa Interim Constitution, Act 200 (1993)

- [13] The Reconstruction and Development Programme (1994). Bu belgeye şu web adresinden ulaşılabilir: www.polity.org.za/govdocs/rdp/rdp.html (son olarak 28 Mart 2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)
- [14] Karl Jaspers, *The Question of German Guilt*, TRANSITIONAL JUSTICE: HOW EMERGING DEMOCRACIES RECKON WITH FORMER REGIMES içinde 157-171 (Der. Neil J. Kritz, 1995).
- [15] Promotion of National Unity and Reconciliation Act. No. 34, Section 30 (2) 1995 (Güney Afrika)
- [16] SATRC REPORT, yukarıda 3. not, s. 220.
- [17] Aşağıda, üçüncü kısımda tartışılan nedenlerle, bugüne kadar çok az dava açılmış olsa da, dava açılmasının önünde esaslı bir engel yoktur.
- [18] Gerçek rakam bundan bile düşük olabilir, ama af komitesi nihai raporunu henüz yayınlamadığı için tam rakamları vermek henüz mümkün değildir.
- [19] SATRC REPORT, yukarıda 3. notta anılan kaynak, s. 309
- [20] Juan E. Mendez, *Accountability for Past Abuses*, 19 HUMAN RIGHTS QUARTERLY 255, 270 (1997); Diane Orentlicher, *Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime* 100 YALE L. J. 2537 (1991).
- [21] Hesaplamalar, duruma göre, rakamların açıklandığı ya da hesaplandığı tarihteki kurlara göre yapılmıştır.
- [22] SATRC REPORT, yukarıda 3. Notta anılan kaynak, s. 188-190.
- [23] Barry Streek, *Truth Commission Pays out a Pittance*, MAIL AND GUARDIAN (12 Aralık 1999). Bu makaleye şu web adresinden ulaşılabilir: <http://www.mg.co.za/mg/news/99dec1/14dec-trc.html> (En son 1 Nisan 2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)
- [24] Ivor Powell, *Massive New Arms Deal Planned*, MAIL AND GUARDIAN (24 Haziran 2000). Bu makaleye şu web adresinden ulaşılabilir: <http://www.mg.co.za/mg/za/archive/2000jun/24jun-news.html#arms> (En son 1 Nisan 2002 tarihinde ziyaret edilmiştir.)
- [25] Güney Afrika İstatistik Kurumunun 2001 yılı ortası tahminlerine göre, 40.027.553 siyah Güney Afrikalı vardır. Bkz. <http://www.stattsa.gov.za/default/.asp> (En son 1 Nisan 2002).
- [26] Mbenge v. Zaire, U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/38/40) s. 134 (1983); Bkz. Muteba v. Zaire, U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/39/140) s. 182 (1984); Juan E. Mendez, *National Reconciliation, Transnational Justice and the ICC*, 15 ETHICS AND INTERNATIONAL AFFAIRS 1, 25-44 (1998).
- [27] Promotion of National Unity and Reconciliation Act, No. 34, Bölüm 20 (7)(a)(1995)(Güney Afrika).
- [28] Azanian Peoples Organisation (AZAPO) ve diğerleri v. Güney Afrika Cumhuriyeti Başkanı ve diğerleri, 1996 (8) BCLR 1015 (CC).
- [29] Aynı kaynak, paragraf 65.
- [30] Charles Ogletree, *Litigating the Legacy of Slavery*, N.Y. TIMES 31 Mart 2002
- [31] Güney Afrika Geçici Anayasası, Act 2000, 16. Bölüm (1993).
- [32] BRUCE ACKERMAN, THE FUTURE OF LIBERAL REVOLUTION 72 (1992).
- [33] İki eski emniyet müdürü, Johan van der Merwe ve Johan Coetzee, başka bazı üst rütbeli polis şefleri ile birlikte af için başvurmuş ve böylece de ciddi insan hakları ihlallerine katıldıklarını ifşa etmişlerdir.

[34] Bkz. Policy on the Prevention of Torture and the Treatment of Persons in Custody of the South African Police Service. Bu metin şu web adresinde bulunabilir: http://www.saps.org.za/17_policy/tort.htm (En son 1 Nisan 2002 tarihinde girilmiştir.)

[35] SATRC RAPORU, yukarıda üçüncü notta anılan kaynak, s. 311, 314, 334.